

Капранов С. В.

ПРОСТОРОВА СТРУКТУРА СВАТИЛИЩА СУМІЙОСІ-ТАЙСЯ

У статті розглянуто структуру сакрального простору одного з найдавніших сінтоських святилищ Японії - Сумійосі-тайся та її зв'язок із міфологією сінто.

Дослідження сакрального простору в різних культурах, започатковані Г. ван дер Лееуvom, М. Еліаде та ін., останнім часом привертають дедалі більшу увагу. На їхній основі вже виникла ціла низка дисциплін - сакральна географія, сакральна топографія, ієротопія [1] тощо. Про актуальність цієї тематики свідчать такі наукові форуми 2005 р., як XIX світовий конгрес Міжнародної асоціації істориків релігії (IAHR) у Токіо та IV Міжнародний з'їзд дослідників Азії (ICAS) у Шанхаї. На першому з них працювали секції «Проща і святі місця: канон миру та екологічної гармонії», «Релігійний ландшафт у Японії», секції, присвячені буддистським ступам, культам гір; на другому - «Нові напрями в дослідженні паломництва», «Святі місця і прощі» тощо [2]. Українські дослідники також не залишаються осторонь: хоча, зі зрозумілих причин, вони звертаються насамперед до християнського матеріалу [3], є й публікації, присвячені Тибету та Японії [4]. Щодо останньої ця проблематика видається особливо важливою, адже для японської духовної культури характерна, так би мовити, закоріненість у ландшафті. Яскравий приклад - нарікання видатного філософа XVII ст. Кумадзави Бандзана на те, що, мовляв, китайське конфуціанство не пасує до «земель і вод» Японії [5] (на його місці європеєць XIX ст. послався би на расу, а в наш час - на ментальність). Серед останніх публікацій, де розглядається сакральний простір у японській культурі, зазначимо праці російських вчених А. Горбильова, М. Грачова, О. Мещерякова [6]. Автор цієї статті також звертався раніше до вищезгаданих проблем [7].

Сакральне в японській традиції пов'язане насамперед із сінто, а відтак - не буде перебільшенням сказати, що сакральний простір тут - це, насамперед, сінтоське святилище (*дзіндзя* [8]). Типову структуру такого святилища описано в численних японських довідкових виданнях [9], а з доступніших українському читачеві - у книзі А. Накорчевського [10] та статті Г. Навліцької [11]. Проте потрібен аналіз конкретних святи-

лищ - тим більше, що сінтоські святилища відрізняються одне від одного значно більше, ніж, скажімо, православні церкви. Таких праць поки що бракує. Можна згадати статтю Л. Єрмакової [12], де описано храмовий комплекс Ісе; проте там головну увагу приділено його історії.

У цій статті ми пропонуємо проаналізувати просторову структуру святилища Сумійосі-тайся в м. Осака - одного з найдавніших і найвідоміших у Японії, з яким нам пощастило познайомитися у 1998 р. завдяки гостинності його *тонгудзі* Катаока Томоцугу. Нами уже згадувалося місце святилища Сумійосі в історії японської культури [13]; головні положення цієї статті було викладено на конференції «Традиція і культура» в грудні 2005 р. [14]. Нижче ми докладно, наскільки дозволяє обсяг публікації, розглянемо просторову структуру святилища Сумійосі-тайся. Для написання роботи використано матеріали, зібрані під час поїздки до Сумійосі 1998 р., зокрема, видані у святилищі брошури [15].

Стандартна структура сінтоського святилища (рис. 1 [16]) складається зі священної брами (*торії*), місця обмивання рук і рота (*темідзю*), павільйону для *камі* (*сінден*), павільйону для поклоніння (*хайден*). Крім того, на території більшості святилищ є стенд для дощечок-елш, павільйон для священних танців (*кагура-ден*) тощо, а також допоміжні споруди, що не мають сакрального значення, наприклад, офіс (*сямусьо*). Для створення сакрального топосу головне - відокремити його від профанного оточення. У сінто для цього використовують різні символічні засоби, наприклад, огорожу, рів з водою, браму-*торії*, *сіменаву* (солом'яний шнур особливої форми), *комаїну* (статуї левів чи то собак) тощо. Власне храмом у вузькому значенні слова, тобто місцеперебуванням божества, можна назвати лише *сінден*. До нього навіть не допускають мирян. Він, таким чином, є сакральним максимумом святилища. Отже, просторова структура сінтоського святилища ієрархічна: *сінден* має вищий рівень сакральності, ніж реш-

та території святилища. Однак у Сумійосі-тайся просторова структура набагато складніша.

Святилище Сумійосі-тайся - великий і складний храмовий комплекс, що містить різні сакральні об'єкти. Розташований він у південному передмісті м. Осака (колись тут було окреме місто - порт Наніва). За традицією вважають, що святилище засноване у III ст. імператрицею Дзінгу (за традицією правила в 200-269 р.). Віддавна місцевість Сумійосі (Суміное) славилася своєю красою, про що свідчать часті згадування про неї в «Манійосю» (за підрахунками Є. Симонової-Гудзенко, це місцевість, що згадується найчастіше [17]).

Боги (*камі*), яким присвячене святилище Сумійосі-тайся, - це, насамперед, тріада морських божеств Цуцуноо: Сокоцуцу-но-о-но мікото, Накацуцу-но-о-но мікото й Увацуцу-но-о-но мікото. Згідно з «Кодзікі» і «Ніхонгі» вони народилися під час обмивання Ідзанагі від скверни після повернення з країни мертвих [18]. Крім тріади Цуцуноо, у святилищі шанують також його легендарну засновницю імператрицю Дзінгу, яка за велінням богів Цуцуноо ходила в похід на царства Сірагі (Сілла) і Кудара (Пекче) на півдні Кореї [19]. Після смерті вона була обожнена під іменем Окінагатарасі Хімемікото. Під час походу боги супроводжували її: їхня «люта душа» (*арамітама*) у вигляді списа вказувала шлях флотилії, а «лагідна душа» (*нігімітама*) охороняла імператрицю. Після закінчення походу боги самі обрали місце для своїх святилищ [20].

Одне з них розташувалося в Суміное (Сумійосі). Це святилище було, певне, головним і, можливо, найдавнішим, оскільки топонім «Сумійосі/Суміное» вже в «Кодзікі» й «Ніхонгі» як ім'я божества заступив первісний теонім «Цуцуноо». Згадані історії становлять основний міф святилища.

Головний вхід до святилища розташований на північному заході, але називається він «Великою Західною брамою» (рис. 2, 1; рис. 3, 7) [21]. Тобто святилище символічно орієнтовано на схід, а насправді - на південний схід. Величні *торії*, прикрашені мотузкою *сіменава* з китицями, охороняють із зовнішнього боку кам'яні «левособаки» (вираз А. Накорчевського) - *комаїну* (рис. 2, а). За ними починається пряма «паломницька дорога» (*сандо*), обабіч якої стоять кам'яні ліхтарі і два павільйони для дощечок *ема* - *емаден* (рис. 2, 2; рис. 3, 2). Дорога веде до ставка (рис. 2, 3; рис. 3, 3), через який перекинутий яскраво-червоний міст Соріхасі (Тайкобасі), побудований 400 років тому, - одна з найзнаменитіших споруд святилища (рис. 2, 4; рис. 3, 4). Міст охороняє ще одна пара *комаїну* (рис. 2, б).

Територію між Західною брамою й мостом Соріхасі можна вважати свого роду порогом святилища. На ньому розташовано «божественний сад» *сін'єн* (рис. 3, 8) - (взагалі на території святилища росте багато дерев, тому воно нагадує великий парк), а також стайня (рис. 3, 9), де утримується білий «божественний кінь» (*сінме, аоума*).

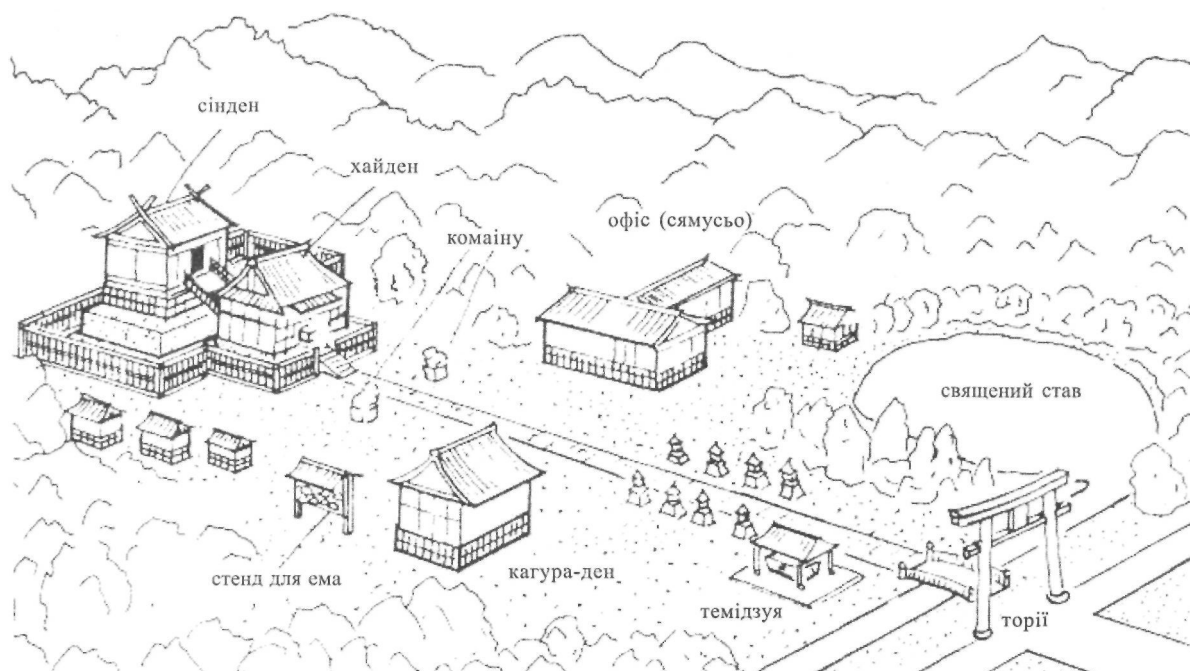

Рис. 1. Типова структура синтоського святилища

Перехід через ставок по мосту символізує очищення водою (вважається, що в давнину святилище оточував рів, що його переходили убрид [22]). Одразу ж за мостом є місце для обмивання рук і рота - *темідзуя* (рис. 2, 5; рис. 3, 5). Усе це разом - водяна перешкода, міст, *комаїну*, що його охороняють, і *темідзуя* - свідчать, що ми потрапили на територію з вищим сакральним статусом. Це вузька смужка землі, по якій перпендикулярно головній паломницькій дорозі проходить «паломницька дорога дня Зайця» (*у-но хі сандо*). У цій зоні «другого рівня сакральності» розташоване одне з численних «прилеглих святилищ» (*сесся*) - капличка Дракона, або Тацуся (рис. 3, 10), присвячена богині Мідзуха-но ме-но камі. Це божество народилося із сечі Ідзанами, коли та конала, опалена народженням нею богом вогню [23]. Таке походження не повинне дивувати: у міфології сінто не рідкість народження божества-/«ш/ внаслідок свого роду трансмутації «нечистих» субстанцій шляхом очищення.

Наскільки можна гадати, зв'язок Мідзуха-но ме-но камі з основним міфом подвійний: по-перше, Ідзанагі вирушив у царство мертвих саме після смерті Ідзанами; по-друге, боги Цуцуноо також народилися внаслідок процесу очищення. Крім того, Мідзуха-но ме-но камі, як і Цуцуноо, належить до божеств води. У цій самій зоні знаходиться і «Камінь Народження» (*Тандзьосекі*), біля якого моляться про полегшення пологів (рис. 3, 11). Він пов'язаний з Танго-но Цубоне (Такасіна Ейсі, 7-1216), дружиною імператора Го-Сіракави (1127-1192). Завагітнівши від Мінамото-но Йорітомо (1147-1199), вона вирушила на прощу до Сумійосі. Раптово в неї почалися перейми, і вона біля цього каменя народила сина. Однак у того, хто знайомий з міфом про Дзінгу, виникає асоціація з каменем, за допомогою якого царствена войовниця затримала пологи під час походу в Корею [24].

Особливу увагу слід звернути на *темідзуя*. Зазвичай це навіс, а під ним - статуетка дракона,

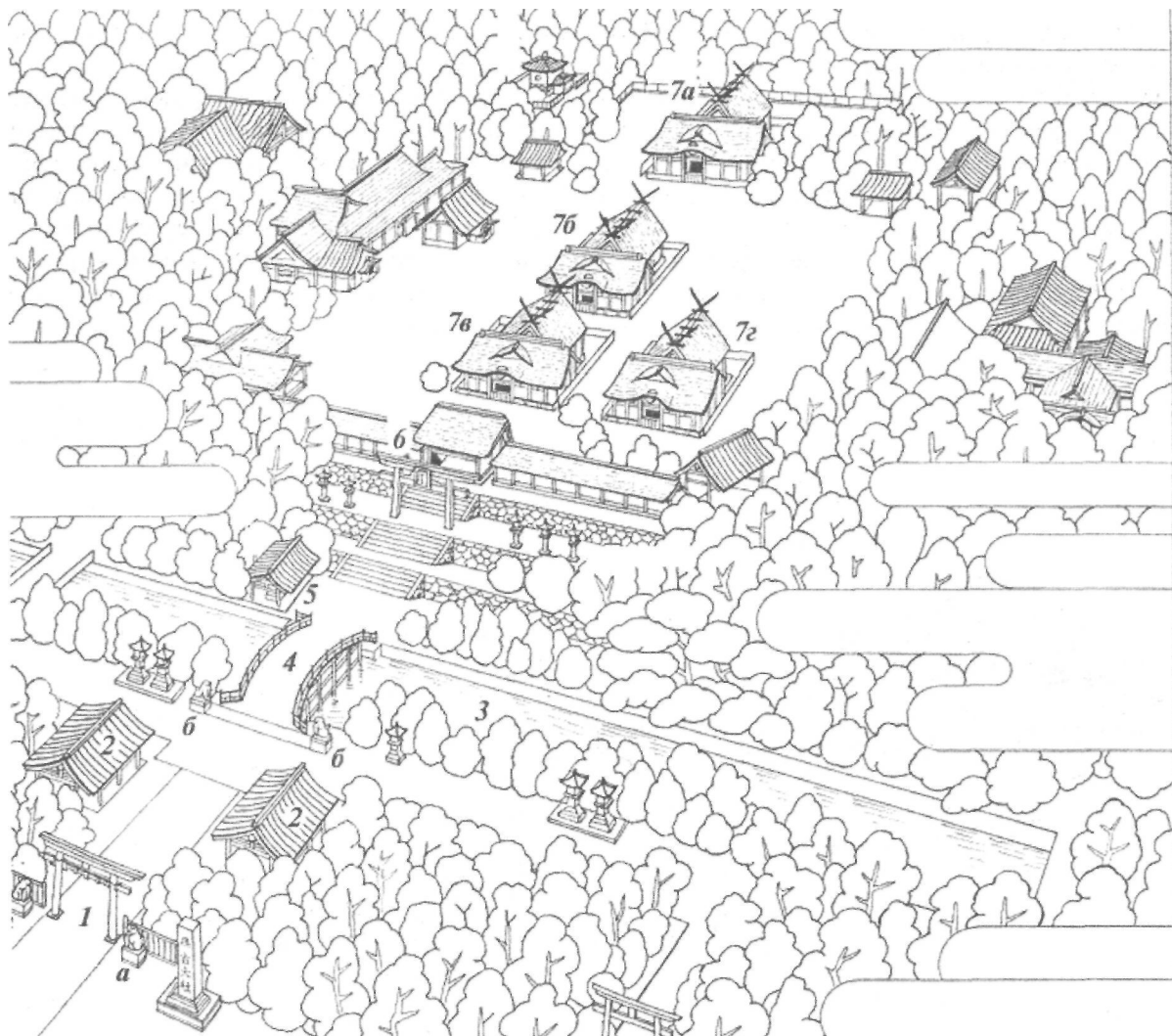

Рис. 2. Сумійосі-тайся

з пащі якого стікає вода в маленьку водойму. У Сумійосі-тайся дракона заміняє білий заєць — символ святилища. Відповідно до переказу імператриця Дзінгу заснувала це святилище першого дня Зайця місяця Зайця року Металу і Зайця (Каното-у). Металу, як відомо, відповідає білий колір.

Далі головна паломницька дорога веде до сходів. Піднявшись ними, прочанин знову проходить через *браму-торії*, відому як Каку-торії, або ж Сумійосі-торії (рис. 2, б; рис. 3, б), і по-

трапляє на огорожений майданчик, де розташовані головні споруди святилища (підйом і проходження через *торії* символізує ще одне підвищення рівня сакральності). Таким чином, у просторовій структурі Сумійосі-тайся можна виділити чотири рівні сакральності — до четвертого належить внутрішній простір головних храмів (*сінден*), які тут зветься *хонгу*.

На відміну від звичайних святилищ, у Сумійосі-тайся не один *сінден*, а чотири - за числом головних *камі*, яким тут поклоняються (рис. 2,

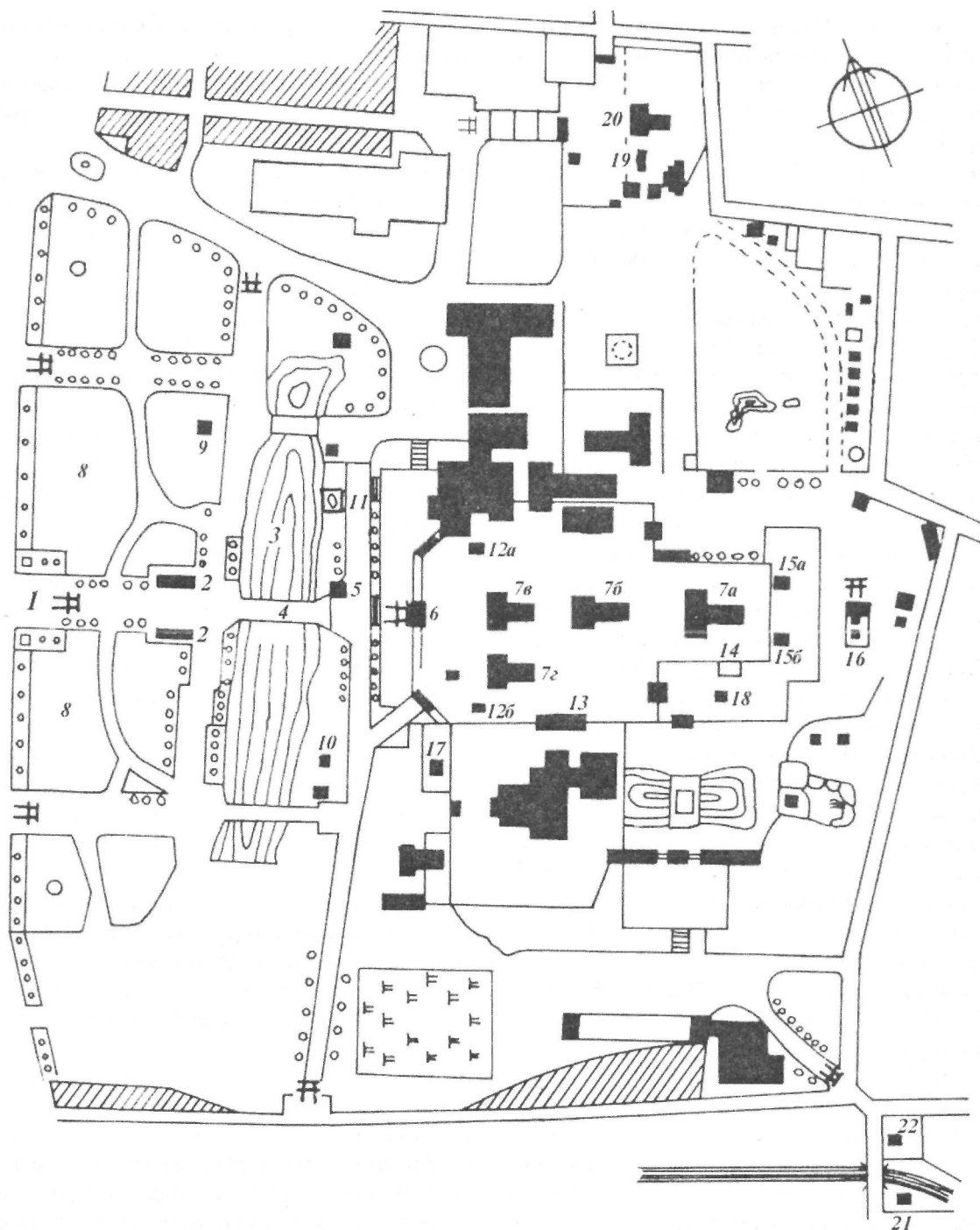

Рис. 3. План святилища Сумійосі-тайся

7а-7г; рис. 3, 7а-7г). Ці будівлі побудовано в особливому стилі «Сумійосі-дзукурі». Три *хонгу* (присвячені трьом божествам Цуцуноо) розташовані уздовж головної осі святилища «північний захід - південний схід». Цей напрямок традиційно позначають знаком Дракона (*Тацу*), з яким пов'язана раніше згадана каплиця Тацу-ся. *Храми-хонгу* розташовано так, що третій із них (рис. 2, 7в\рис. 3, 7в) знаходиться найближче до Каку-торії, за ним іде другий, і в самій глибині майданчика - перший. Вони присвячені відповідно Увацуцу-но-о-но-мікото, Накацуцу-но-о-но-мікото і Сокоцуцу-но-о-но-мікото - божествам, відповідно, поверхні води, середнього шару товщі води й морського дна. Тобто прочанин, рухаючись від третього до першого храму, немов поринає в глибини моря. Четверте *хонгу* (рис. 2, 7г\рис. 3, 7г), присвячене імператриці Дзінгу, розташоване поруч із третім.

Перед комплексом *хонгу* стоять симетрично дві маленькі каплиці: Хоко-ся, «Святилище списа» (рис. 3, 12а), і Тате-ся, «Святилище щита» (рис. 3, 12б). Їхні назви нагадують про похід Дзінгу. Якщо дивитися від *хонгу*, перша з них розташована праворуч, а друга ліворуч, оскільки спис тримають зазвичай у правиці, а щит - у лівиці. Каплички присвячено, відповідно, Фуцунусі-но мікото і Такемікацуці-но мікото. Вони обидва походять від крові бога вогню Кагуцуці - того самого, який спричинив смерть своєї матері Ідзанаї і був у розпачі вбитий власним батьком Ідзанаї [25]. Через своє походження від крові, пролитої мечем, вони пов'язані зі зброєю: Фуцунусі-но мікото, зокрема, вважається одним з богів меча. Їхній зв'язок із основним міфом аналогічний вищезгаданому. Трохи далі знаходиться Омото-ся (рис. 3, 13) - один із храмів для поклоніння *комі* інших святилищ (*масся*). Він присвячений Тамомі-но сукуне та Іцхіме-но мікото, богам шлюбу.

Ліворуч від першого *хонгу* стоїть Госьо-годзен (рис. 3, 14) - священне дерево (*сугі*, криптомерія), за яким імператриця Дзінгу визначила місце для майбутнього святилища: на це дерево сіли три чаплі. За першим *хонгу* розміщено два склади (*такакура*) епохи Муромачі (рис. 3, 15а-15б), де зберігаються реліквії храму. Крім того, на цьому ж майданчику є *кагура-ден*, *хараї-ден* (павільйон для обрядів очищення), *кіто-ден* (павільйон для молитви) тощо.

Обабіч центрального майданчика, а також позаду нього - численні другорядні храми і каплиці (*масся* і *сесся*), інші сакральні об'єкти (наприклад, священне рисове поле), а також різноманітні допоміжні будівлі - *офіс-сямусьо*, схови-

ще для старовинних речей і книг (Сумійосі-бункакан), зал одружень, зал бойових мистецтв (Сумійосі-будокан) зі стрільбищем для *кюдю* тощо. Нижче зазначимо лише найважливіші з них - *сесся та, масся*.

Прямо за центральним майданчиком знаходиться невеликий храм Нанкунся або «Хаттацу-сан» (рис. 3, 16), присвячений божеству злаків Уга-но-мітама-но мікото, що народилося від Ідзанаї та Ідзанаї [26]. Храм стоїть під священним камфорним деревом, вік якого, за переказами, нараховує тисячу років. Тут проводиться свято в перший день Дракона кожного місяця - Хаттацу, звідки й народна назва храму.

У південній частині святилища розташовані: Фунатама-дзіндзя (рис. 3, 17), присвячена божествам - заступникам моряків Аме-но-торіфуне-но-мікото і Сарута-хіко-но-камі; Вакамія-хатімангу (рис. 3, 18), присвячена імператору Одзінгу (сину Дзінгу) і Такз-но-уці-но сукуне (полководцю, який допоміг імператриці придушити заколот принца Осікуми); інші храми й каплиці.

У північній частині стоїть каплиця Сіка-дзіндзя (рис. 3, 19), присвячена тріаді богів Ватацумі, породженої одночасно з тріадою Цуцуноо. Поруч з нею - Дайкай-дзіндзя (Святилище Великого Моря, рис. 3, 20), присвячена морським божествам Тойотама-хіко-но-мікото і Тойотама-хіме-но-мікото. Тойотама-хіме - дочка морського бога Ватацумі; вона фігурує у відомому міфі про Щасливого на Морі та Щасливого в Горах [27].

На території, що прилягає до Сумійосі-тайся, є два «зовнішніх святилища» (*кьогай-масся*): Отосі-ся (рис. 3, 21) й Асадзава-ся (рис. 3, 22). Ще два «зовнішніх святилища» розташовані далеко - на території осакського порту (Мінато-Сумійосі-дзіндзя) і в м. Сакаї (Сюкуїн-тонгу). У свою чергу святилище Сумійосі-тайся разом зі святилищами Сумійосі-дзіндзя в м. Хаката преф. Фукуока й у м. Сімоносекі преф. Ямагуці становить ядро «мережі» святилищ Сумійосі, розкиданих по всій Японії, - їх нараховують близько 2000 (В. Котанський [28] називає цифру 2139).

Таким чином, наведений вище огляд структури Сумійосі-тайся свідчить про складність і багатогранність феномена, що називається «дзіндзя», — сінтоське святилище. Різноманітні культові та інші споруди, на перший погляд, мало пов'язані між собою, утворюють систему, кожен елемент якої відсилає до міфології або священної історії. В основі її лежить головний міф, що містить, по-перше, теогонічний міф, по-друге, міф про заснування святилища. Структуру сакрального простору можна поділити на чотири

рівні, межі яких позначено відповідними символічними засобами. Просторові елементи пов'язано з часовими і візуальними символами (наприклад, святкування дня Зайця пов'язано із зображенням білого зайця, головна вісь храму – зі святкуванням дня Дракона, каплицями, пов'я-

заними з божеством-драконом, функцією захисту мореплавців тощо). Переплетіння таких зв'язків, непомітних для стороннього, але зрозумілих для прочанина, утворює насичене смислове поле, у якому стає можливим дотик до сакрального виміру буття.

1. Термін «ієротопія» запроваджено візантиністом Олексієм Лідовим у 2001 р.: «Ієротопія – це створення сакральних просторів, розглянуте як особливий різновид творчості, і водночас царина історичних досліджень, у якій виявляють і аналізують конкретні приклади даної творчості» (Независимая газета. – 20.01.2005. – http://exlibris.ng.ru/konsep/2005-01-20/7_petit.html). Влітку 2004 р. у Москві відбувся міжнародний симпозиум з ієротопії.
2. XIX World Congress of the International Association of the History of Religions. Programme. – Tokyo, 2005. – P. 51, 65-66, 73-74, 95-96, 102 та ін.; International Convention of Asia Scholars 4. Shanghai, China, 20-24 August 2005. Programme. – Shanghai, 2005. – P. 21, 25, 93, 95, 96-98.
3. Див. огляд літератури: *Завгородній Ю. Ю.* Сакральна географія і паломництво: український досвід дослідження // Традиція і культура: Матеріали Міжнародної наукової конференції. – Ч. 1. – К., 2005. – С. 21-23.
4. *Огнева О. Д.* Паломництво як складова річної обрядовості Тибету // Там само. – С. 32-33. *Nakortchevski A.* Sacred sites in Japan as pilgrimage destinations // Східний світ. – К., 2001. – № 1. – С. 152-158; *Накорчевский А. А.* Трансформация буддийских паломничеств в Японии: от аскетических практик к массовому туризму // Первые Торчиновские чтения. Религиоведение и востоковедение. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2004. – С. 42-16.
5. *Нагата Х.* История философской мысли Японии. – М.: Прогресс, 1991. – С. 131.
6. *Горбылёв А. М.* Эволюция представлений о сакральном пространстве в VII-XV вв. «Мандализация» пространства // История и культура Японии. – М.: Институт востоковедения РАН – Крафт+, 2001. – С. 119 – 139; *Мещеряков А. Н., Грачев М. В.* История древней Японии. – СПб.: Гиперион, Триада, 2003. – С. 389-418.
7. *Капранов С. В.* Мітологія, поетика та семантика ландшафту в японській культурі // Людина в ландшафті ХХІ століття: гуманізація географії. Проблеми постнекласичних методологій. – К., 1998. – С. 106-108; *Капранов С. В.* «Ісе моногатарі» як пам'ятка японської релігійно-філософської культури доби Хейан. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. – С. 61-64, 85-90.
8. Ми користуємося українською транслітерацією М. Федоришина (див.: *Федоришин М. С.* Українська транскрипція японської мови. – Львів: Видавництво Державного університету «Львівська політехніка», 1994. – 26 с). Для спрощення подовження голосних не позначаємо.
9. Наприклад: Сінто-но хон (Книга сінто): Япон. мовою. – Токіо: Гакусю кенкюкай, 1997. – П. 105; Сінто дзітен (Словник сінто): Япон. мовою. – Токіо: Кобунся, 1999. – П. 185.
10. *Накорчевский А. А.* Сінто. – Санкт-Петербург: Азбука-классика; Петербургское Востоковедение, 2003. – С. 207-228.
11. *Навлицкая Г. Б.* Синтоистские святилища // Сінто – путь японских богов. – СПб.: Гиперион, 2002. – Т. I. – С. 424-468.
12. *Ермакова Л. М.* Храмовый комплекс Исэ и архаические верования // Там само. – С. 408-423.
13. *Капранов С. В.* Храм Сумійосі-тайся та японська культура // Східний Світ. – К., 2001. – № 1. – С. 121-136.
14. *Капранов С. В.* Сакральний простір і час у святилищі сінто // Традиція і культура: Матеріали Міжнародної наукової конференції. – Ч. 1. – К., 2005. – С. 23-26.
15. Сумійосі-тайся: Японською мовою. – Осака: Сумійосі-тайся сямусьо, s. a. – 48 п.; Сумійосі-тайся рьяккі (Короткі нотатки про Сумійосі-тайся): Японською мовою. – Осака: Сумійосі-тайся сямусьо, 1992. – 36 п.
16. Малюнок взято з: Сінто-но хон. Ор. cit. – П. 105.
17. *Симонова-Гудзенко Е. К.* Особенности восприятия пространства в эпоху «Манъёсю» // История и культура Японии. – М.: Институт востоковедения РАН – Крафт+, 2001. – С. 109.
18. Кодзики – Записи о деяниях древности: Свиток 1-й. Мифы / Пер., коммент. Е.М. Пинус. – Санкт-Петербург: ШАР, 1994. – С. 50 (далі – Кодзики 1); Нихон секи – Анналы Японии: В 2 т. / Пер. и коммент. Л. М. Ермаковой и А. Н. Мещерякова. – Санкт-Петербург: Гиперион, 1997. – Т. I. – С. 126-129 (далі – Нихон секи I).
19. Кодзики – Записи о деяниях древности: Свитки 2-й и 3-й / Пер., предисл. и коммент. Л. М. Ермаковой, А. Н. Мещерякова. – Санкт-Петербург: ШАР, 1994. – С. 80-82 (далі – Кодзики 2-3); Нихон секи I. – С. 264-271.
20. Нихон секи. Цит. праця. – Т. I. – С. 270-273.
21. Рис. 2 взято з: Сумійосі-тайся. Ор. cit. – П. 48; рис. 3 (зі змінами) взято з: Сумійосі-тайся рьяккі. Ор. cit. – Вкладка.
22. *Накорчевский А. А.* Цит. праця. – С. 212.
23. Кодзики 1. – С. 44.
24. Кодзики 2-3. – С. 82. Нихон секи I. – С. 268.
25. Кодзики 1. – С. 45-46. Нихон секи I. – С. 124.
26. Нихон секи I – С. 123. Щоправда, згідно з «Кодзікі» його батьки – Сусаноо та Камуооісіхіме: Кодзики 1. – С. 60.
27. Кодзики 1.-С. 90-95.
28. *Kotanski W. W* kregu shintoizmu. – Warszawa: Dialog, 1995. – Tom 2. – S. 242.

S. Kapranov

THE SPATIAL STRUCTURE OF SUMIYOSHI-TAISHA

Sumiyoshi-Taisha is one of the oldest Shinto shrines in Japan. The article discusses the structure of the sacred space of the shrine and its connections with Shinto mythology.